

Tova Friedmanová a Malcolm Brabant

DCÉRA OSVIENČIMU

TOVA FRIEDMANOVÁ a MALCOLM BRABANT

DCÉRA OSVIENČIMU

DCÉRA OSVIENČIMU

Tova Friedmanová a Malcolm Brabant

The Daughter of Auschwitz by Tova Friedman and Malcolm Brabant

Copyright © 2022 Tova Friedman and Malcolm Brabant

This edition is published by arrangement with Peters, Fraser and Dunlop Ltd.
through Andrew Nurnberg Associates Prague s.r.o.

All rights reserved.

Prvé vydanie.

Všetky práva vyhradené. Táto publikácia ani žiadna jej časť nesmie byť
kopírovaná, rozmnožovaná ani inak šírená bez písomného súhlasu vlastníka
autorských práv.

Preklad © Simona Petková, 2022

Redakčná úprava a korektúry: Albert Lučanský

Vydalo vydavateľstvo Citadella v roku 2023

ISBN 978-80-8182-206-3

DCÉRA OSVIENČIMU

TOVA FRIEDMANOVÁ a MALCOLM BRABANT

Tova Friedmanová sa narodila v roku 1938, len rok predtým, ako vypukla druhá svetová vojna. V tom čase žila spolu s tisíckami židovských detí v poľskom meste Tomaszów Mazowiecki. Z tohto mesta vojnu prežilo iba päť detí. Tova patrí k najmladším ľuďom, ktorí prežili Osvienčim. Dnes bojuje proti antisemitizmu, dvadsaťpäť rokov bola riaditeľkou neziskovej agentúry poskytujúcej sociálnu pomoc. V súčasnosti žije v štvrti Highland Park v New Jersey v Spojených štátoch amerických a pracuje ako terapeutka.

Malcolm Brabant je ocenený bývalý britský vojnový spravodajca pre stanicu BBC, ktorý bol svedkom genocídy v Bosne. V súčasnosti pracuje ako zahraničný spravodajca pre americký spravodajský program PBS Newshour a získal viacero vyznamenaní. S Tovou sa zoznámil počas 75. výročia oslobodenia Osvienčimu a spriatelili sa. Dnes žije v Brighton.

Túto knižku venujem Reizel a Machelovi,
úžasným rodičom, ktorí nás všetkých zachránili.
A svojim deťom a vnúčatám, ktoré nikdy nezabudnú.

PREDHOVOR

Keď som sa vracal zo stretnutia s Tovou, v mysli sa mi vynorili posledné riadky zo Shakespearovho diela *Král' Lear*:

*Ten starec skúsil najviac. A my radšej
až toľko neskúsme a žíme kratšie.**

Som si istý, že prozaik Ellie Wiesel by nám dovolil citovať jeho výrok pri opise hrdinky pravdy a zachovaných spomienok Tovy Friedmanovej.

Sir Ben Kingsley, február 2022

---

* Zdroj prekladu: SHAKESPEARE, W. *Král' Lear*. Bratislava: Ikar, 2012. Z anglického originálu King Lear preložil Ľubomír Feldek. (poznámka prekladateľky)

PROLÓG

Volám sa Tova Friedmanová. Som jednou z najmladších obetí, ktoré prežili nacistický vyhladzovací tábor Osvienčim-Brezinka. Skoro celý svoj dospelý život rozprávam o holokauste, aby som sa postarala o to, že ľudia nikdy nezabudnú.

Narodila som sa ako Tola Grossmanová v poľskom meste Gdynia v roku 1938, rok pred vypuknutím druhej svetovej vojny. Potom, ako som bola svedkyňou všetkých fáz nacistických pokusov o vyhladenie židovského obyvateľstva, som sa nakoniec presťahovala do Ameriky, vydala sa za Maiera Friedmana a neskôr som si začala hovoriť Tova.

Zdá sa, že napriek tomu, ako často obeť holokaustu rozprávajú svoj príbeh, ľudia aj tak zabúdajú. Osobne ma vydesilo, keď som sa dozvedela, aká veľká je nevedomosť mladých Američanov vyplývajúca z výskumu

Konferencie o židovských materiálních nároках voči Nemecku, ktorý bol publikovaný v septembri 2020.

Dve tretiny opýtaných netušili, koľko Židov zahynulo počas holokaustu. Takmer polovica nevedela názov ani jedného koncentračného tábora alebo geta. Dvadsaťtri percent verilo, že ľudia holokaust zveličujú alebo že ide iba o mýtus. Sedemnásť percent tvrdilo, že v rámci neonacistických názorov bol holokaust prijateľné riešenie. V roku 2018 sa v Európe uskutočnil podobný výskum, ktorý ukázal, že tretina Európanov vie o holokauste podobne málo alebo o ňom nepočuli vôbec. Podľa tohto výskumu si dvadsať percent opýtaných myslelo, že Židia mali vo svete obchodu a financií príliš veľký vplyv.

Tieto ohromujúce a znepokojujúce čísla poukazujú na to, že antisemitizmus, čiže nenávisť voči Židom, je v Spojených štátoch amerických a naprieč Európou opäť na vzostupe. Je ťažké uveriť tomu, že po všetkom, čo sme pretrpeli v getách a vyhladzovacích táboroch počas druhej svetovej vojny, sa tieto hrozné postoje 20. a 30. rokov opäť objavujú. Holokaust, najhorší zločin v dejinách ľudstva, sa uskutočnil pred menej ako osemdesiatimi rokmi a už sa vytráca z pamäte? Táto skutočnosť je naozaj veľmi znepokojujúca.

Mám osemdesiattri rokov a touto knihou chcem zvečniť udalosti, ktoré sa stali. Zároveň sa chcem postarať o to, že sa nezabudne na tých, ktorí zahynuli, ani na metódy použité na ich vyhladenie.

Mnohí sa pýtajú, či svet, v ktorom teraz žijeme, je podobný Európe v 30. rokoch. Európe, keď bol nacizmus a fašizmus na vzostupe, čo napokon viedlo k druhej svetovej vojne. Vtedy bol antisemitizmus oficiálnou štátnou politikou hitlerovského Nemecka. Pravdou je, že žiadna vláda v dnešnom svete nemá podobné učenie zakotvené v zákone a podporované veľkou časťou obyvateľstva. Napriek tomu všetci poznáme krajiny, kde je diskriminácia bežná, dokonca tolerovaná.

Nenávisť je v súčasnosti jeden z najrýchlejšie rastúcich fenoménov. Nenávisť rôzneho druhu, predovšetkým voči menšinám. Kdekoľvek vo svete

sa nachádzate, prosím vás, aby ste neopakovali históriu, ktorej som bola vystavená ja.

Pamätajte na to, že holokaust začal menej ako dvadsať rokov po tom, ako Adolf Hitler napísal *Mein Kampf*, jeho majstrovský plán na vyhladenie Židov. Vo svete rýchleho internetu môže zmena nastať oveľa rýchlejšie ako pred osemdesiatimi rokmi. Musíme byť neustále ostražití a nebát sa vyjadriť svoj názor.

V čase, keď sme dokončovali posledné úpravy na tejto knihe, prezident Vladimír Putin nariadil inváziu ruských jednotiek na susednú Ukrajinu, čím ohrozil svetový mier. Tieto obrazy mi boli také známe. Zastrášané deti a dospelí, zničené domovy a rodiny, vojnové zločiny, milióny evakuovaných ľudí, hlad, protiletecké kryty a masové hroby. Dúfam, že po takmer ôsmich desaťročiach obrazu ľudskej nehumánosti počas holokaustu, nám Ukrajina pripomenie dôležitosť pomoci ľuďom postihnutým vojnovým pustošením.

V tejto knihe chcem, aby ste ochutnali, pocítili a privoňali k životu dieťaťa počas holokaustu. Chcem, aby ste si obuli moje topánky a kráčali v mojich stopách a v stopách mojej rodiny, hoci sme v tých najťažších časoch žiadne topánky nemali. Chcem, aby ste pochopili dilemy, ktorým sme museli čeliť a beznádejné rozhodnutia, ktoré sme museli urobiť. Dúfam, že sa nahneváte. Pretože, keď budete nahnevaní, existuje šanca, že vaše rozhorčenie posuniete ďalej, a tým sa zvýši šanca predísť ďalšej genocíde.

Pochádzam z rodiny, kde sa história prenáša ústne z generácie na generáciu. Považujem sa skôr za rozprávačku príbehov než za spisovateľku, preto mi pomohol môj priateľ Malcolm Brabant, ktorý to so slovami a obrazmi vie lepšie.

Zoznámili sme sa v Poľsku v januári roku 2020 pri príležitosti 75. výročia oslobodenia Osvienčimu, ktoré bolo 27. januára 1945.

Malcolm v minulosti pracoval ako vojnový reportér. Bol očitým svedkom etnických čistiek v Bosne a Hercegovine v 90. rokoch. Vie, ako vyzerá

genocída. Niekoľkokrát sa mu tesne podarilo uniknúť a prežil bolestivé zážitky odlišné od mojich. Čo ale máme spoločné je, že obaja sme prežili.

Ponoril sa do skúmania nacistickej okupácie Poľska, aby mohol moje detstvo ideálne opísať.

Keď sme spolu pracovali na oživení zvukov, pachov a chutí holokaustu, na povrch sa vynárali skryté spomienky. Niekedy mi nedali spávať. Všetko, čo sa prihodilo mne a ľuďom okolo mňa, je pochované niekde hlboko v zákutiach môjho podvedomia. Ako psychiatricka musím priznať, že s vekom a časom sa moje najhoršie spomienky zahmlili. Ľudský mozog a telo sú výnimočné nástroje s ochrannými mechanizmami, ktorým asi nikdy nebude schopní úplne porozumieť.

Niektoré detaily môjho príbehu sa nemusia zhodovať s inými opismi holokaustu. Po vojne mi mama neustále rozprávala o tom, čo sa nám stalo, aby som nezabudla. Rozhovory, ktoré opisujem v tejto knihe, nie sú doslovné. Obsah, atmosféra a povaha sú ale úprimným obrazom toho, čo mi povedala. Všetci máme odlišné spomienky a verzie pravdy. Toto je moja pravda.

Nemyslím si, že trpím vinou alebo takzvaným „syndrómom tých, čo prežili“, ako ho nazvali psychiatri. Šesť miliónov Židov, ktorí zahynuli počas holokaustu, by určite nechcelo, aby som sa cítila vinná. Naopak, rozhodla som sa osvojiť si nový termín – „rozvoj tých, čo prežili“. Svoje skúsenosti využívam na budovanie zmysluplného života na počesť tých, ktorí zahynuli počas holokaustu. Nezabudnem na nich.

Traumu som pretavila do toho, čo nazývam „zničenie Hitlerovho plánu“. Chcel skončiť s našou vierou tým, že zavraždí židovské deti. Ja som skoro celú svoju dospelosť robila pravý opak. Chcela som, aby moja rodina prešla našou kultúrou. Mojich osem vnúčat je svedectvom našej budúcnosti.

Genocídu v tejto knihe nazývam holokaust. Hebrejský termín holokaustu, šoa, je však pri opise tejto mimoriadnej židovskej tragédie oveľa presnejší.

Osvienčim sa vryl do mojej DNA. Moje zážitky počas holokaustu ovplyvnili môj život po vojne, každé rozhodnutie, ktoré som urobila.

Prežila som. Je mojou povinnosťou zastupovať 1,5 milióna židovských detí zavraždených nacistami. Nemôžu hovoriť. Ja musím hovoriť v ich mene.

*Tova Friedmanová, Highland Park,
New Jersey, apríl 2022*

PRVÁ KAPITOLA

NA ÚTEKU O ŽIVOT

Osvienčim II-Brezinka, vyhladzovací tábor,
južné Poľsko okupované Nemeckom

25. január 1945

šesť rokov

Nevedela som, čo robiť. Žiadne dieťa v mojom baraku nevedelo, čo robiť. Krik vonku bol hrôzostrašný. Nikdy v živote som nepočula nič podobné. Veľa strielania. Hromadná paľba i samostatné strely. Zvuk pištole a pušky sa líšil. Videla som a počula silu oboch. Akoby vzduch okolo pištole rýchlo vybuchoval, zatiaľ čo puška pripomínala silu dunenia hromu. Výsledok bol rovnaký. Ľudia padli na zem a vykrvácali. Niekedy kričali. Inokedy nestihli vydať ani hlások, keď ich od chrbta strelili do hlavy alebo krku. Niekedy len chripeli, chrčali alebo vzlykali. Vzlykanie bolo najhoršie. Boleli ma z toho uši. Chcela som, aby prestali. Kvôli nim aj kvôli mne.

Z vonku sa ku mne niesol praskot pušky a potom len ratata, ratata, ratata. Rýchle zvuky boli samopaly. Ich silu som videla tiež. Vedela som, akú škodu vedía spôsobiť. Desili ma.

Sklo v okenných rámocho, ktoré sa tiahli pozdĺž každej steny pod strechou približne pol metra nad mojou hlavou, rinčalo. Bežne sa otriasalo pod náporom vetra. Teraz to bolo iné. Ako búrka bez bleskov. Burácanie v diaľke pripomínalo hromobitie. Drevené steny možno stlmili vonkajší hluk, ale všetci v barakoch akoby nariekali a kričali naraz. Psy v tábore vrčali a štekali zlostnejšie než zvyčajne. Tie psy. Tie desivé hrozné psy.

Počula som nemeckých strážnikov kričať na plné hrdlo. Opovrhujem ich hrdelným jazykom. Vždy, keď Nemci otvorili ústa, zachvátil ma strach.

Nikdy som ich nepočula hovoriť jemne. Vždy hovorili drsne, cudzo a často násilne. Slová, ktoré sa formovali hlboko v hrdle a drali sa na povrch, zneli ako vrčanie, prskanie a syčanie. Syčali podobne ako vysokonapäťový ostnatý plot, za ktorým sme boli uväznení, a ktorý zabil tých, čo sa rozhodli skončiť so životom dobrovoľne a nie tak, ako im nadiktujú nacisti. Mnoho väzňov ale zastrelili skôr, než sa k drôtu dostali.

Nemecké hlasy pôsobili nahnevanejšie ako zvyčajne. Takto znie koniec sveta? Vojna bola bližšie ako kedykoľvek predtým. Konečne vojaci, čo bojujú proti sebe. Nie vojna, ktorej som bola svedkom predtým. Vojna, kde dobre živení surovci v šedočiernych uniformách udupali hladujúce ženy a starých ľudí a napokon ich zastrelili do hlavy. Vojna, kde deti vošli do plynových komôr a vyšli z komínov v drobných zuhoľnatených vločkách.

Navedela som, čo spôsobilo túto napätú situáciu, ktorá prenikala drevom obloženými stenami. Pozrela som sa na dlhé okná. Pri pohľade z ostrého uhla cez štrbinu skla sa obloha zdala čudná. Uprostred zimy bola, pravdaže, pochmúrna. Zdalo sa však, že je tmavšia, ako by mala byť. Je to dym, čo vidím vo vzduchu? Padá na zem popol? Nie je obyčajný. Obsahoval väčšie čiastočky. Horí vonku? Nie sú plamene čoraz bližšie? Stačila jediná iskra a barak by sa premenil na pohrebnú hranicu. Zvieralo mi žalúdok. Cítila som sa uväznená viac ako kedykoľvek predtým.

Urobila som to, čo vždy, keď som hľadala útechu. Vyliezla som na stenu z červených tehál, ktorá sa tiahla pozdĺž baraku. Tehly boli vyše pol metra nad zemou. Slúžili ako deliaca priečka medzi trojposchodovými lôžkami na každej strane budovy a pohlcovali teplo z pece v strede miestnosti. Hoci oheň už dohasínal, tehly boli stále teplé. Čupla som si a knísala sa na prstoch hore-dolu, aby som sa čo najviac upokojila.

V mojom baraku žilo viac detí, ako som mohla spočítať. Hádám štyridsať, päťdesiat, šesťdesiat. Najstarší boli skoro tínedžeri. Ja som bola jedna z najmladších a najmenších. Všetci sme mali fľakatú špinavú tvár a tmavé kruhy pod prepadnutými očami od nespavosti a hladu.

Nik z nás netušil, čo sa deje. Dnes ráno nebol *Appell* (nástup). Číslo na mojom ľavom predlaktí ma svrbelo. Po prvý raz, odkedy mi ho vyryli do tela, ho ignorovali. A-27633. Identita, ktorú mi vnútili nacisti. Dnes ma nevyvolali. Narušili našu rutinu. Rozhodne sa dialo niečo čudné.

Boli sme vyhladovaní, pretože nám nik nepriniesol jedlo. V bežný deň sme čakali v rade na suchú chlebovú kôrku alebo vlašnú kašu, ktorá, ak sme mali šťastie, obsahovala stopy neurčitej zeleniny. Žalúdok nás od hladu bolel.

Ako dlho nás takto nechali? Čas som vedela určiť iba na základe denného svetla, ktoré sa vynáralo spoza tieňov za barakom a potom zaň znova zašlo. Nemohlo trvať dlho, kým slnko klesne pod úroveň okien a my sa ocitneme v úplnej tme.

V posteliach sa rozliehalo kašľanie, smrkanie a fňukanie. Napriek arktickej teplote blok páchol močom nasiaknutými dekami a výkalmi z preplnených mís. Niektoré deti tíško vzlykali alebo sa snažili potlačiť slzy. Plač bol nákazlivý. Spôsoboval depresiu. Keď ste raz začali, cítili ste sa ešte smutnejšie. Začali ste rozmýšľať o tom, aký je život hrozný a potom ste už nemohli prestať. Nepodľahla som. Nikdy som neplakala. I keď sa mi chcelo vzlykať, zatla som zuby a preniesla sa cez to.

Mama ma naučila, že nikdy nemám plakať, nech som akokoľvek slabá alebo vystrašená. Môžem hrdlo povedať, že na také malé dieťa som mala silnú vôľu.

„Kam zmizla *Blokälteste*?“

„Dnes som ju nevidela.“

„Nevidela som ju od včera.“

„Nie je tu. Poďme von.“

„Nie, to nesmieme.“

„Ak nás chyť, zbije nás a nahlási Nemcom.“

Blokälteste bola vedúca bloku, ktorá prijímala rozkazy od Nemcov. Bola Židovka, ako my. Nemci jej poskytli jedlo navyše a vlastné miesto na spanie. Mala dosť veľký apetít. Podľa mňa bola robustná. Dieťaťu sa ale zdá všetko veľké. Za vykonávanie nacistickej špinavej práce mala právo sa pokojne natiahnuť bez toho, aby jej niekto kradol prikrývku alebo ju kolenom či lakťom búchal.

Hoci používala strach, aby nás ovládala, už len jej prítomnosť v nás vyvolávala poslušnosť v zmysle hesla, ktoré Nemci tak radi používali – *Ordnung muss sein* („Musí existovať poriadok“). Nebojím sa priznať sa, že som sa jej bála. No bez nej tu vládol chaos. A čo bolo najhoršie, bez nej sme nemali jedlo.

Bežne sa všetky baraky zamykali na závoru. Kamkoľvek vedúca bloku odišla, musela sa veľmi ponáhľať, keď sa neobťažovala spočítať nás či zabezpečiť dvere. Bola som v pokušení vykradnúť sa von, no hluk bol príliš straszidelný. Žiadne dieťa sa neodvážilo prekročiť prah. Akoby nás zadržovalo silové pole. Naučili nás poslúchať príkazy a bez nich sme neboli schopní pohnúť sa.

Náhle sa otvorili dvere. Všetci sme nadskočili.

Dnu vošla žena, ktorú som nespoznala. Vyzerala hrozne. Podvýživa jej úplne zničila črty. Tvár pripomínala len lebku s tenkou vrstvou kože. Oči

vpadnuté do jamiek. Telo mala opuchnuté. Bežný prejav hladovania. Telo človeku napuchne. Chumáče tmavohnedých vlasov vyrastali pod kusom látky, ktorý si omotala ako šál v márnej snahe zohriať sa.

Pozrela sa na mňa.

„Tola!“ vykrikla. „Dieťa moje, tu si!“

Na tvári sa jej rozliala úľava. Napnuté svaly na lícach sa jej uvoľnili a v očiach sa jej zalesklo. Hlas mala slabý, no povedomý. Podobne som rozpoznávala jej zelené oči a nepatrný úsmev. Postavila som sa zmätene na tehy. Vyzerala skôr ako strašiak než ako človek. Vyzerala ako mama, no bola to naozaj ona?

A čo robila v mojom baraku? Mala by byť v ženskej časti. Odlúčili nás uprostred leta pred piatimi mesiacmi, keď som ochorela. Počula som jej hlas, keď sme vchádzali do plynovej komory a keď sme z nej zase vychádzali. No na vlastné oči som ju nevidela. Jej tvár som nevidela tak dlho, že už som aj zabudla, ako vyzerá. Zvykla som si, že nemám mamu ani otca. Zabudla som, že na tomto svete niekoho mám. Myslela som si, že som úplne sama. Ale možno nie som? Bola som zmätená. Žena vycítila moje rozpaky.

„Tola, to som ja, mama,“ povedala s väčším úsmevom.

Nedokázala som tomu veriť.

Rada by som vedela, či je to naozaj moja mama.

Zoskočila som z tehál a rozbehla sa k nej. Cítila som, ako sa mi na tvári rozlial úsmev od ucha k uchu. Po niekoľkých mesiacoch som pocítila naozajstné šťastie.

Čupla si, vzala moju tvár do dlaní a pozrela sa mi priamo do očí. Potom ma objala a pobozkala. Objala som ju tak silno, ako som mohla. Voňala ako mama. Naozaj to bola moja krásna maminka. Väzeň A-27791. Mamička.

„Počúvaj ma, Tola. Zhromažďujú ľudí na pochod do Nemecka. Do Nemecka, tisíce kilometrov ďaleko. Pozri sa na mňa. Zastreliť ma. Zomriem. Nemôžem chodiť. Pozri na moje nohy,“ povedala a ukázala si na chodidlá.

Nemala obuté topánky. Chodidlá mala zabalené v handrách. Zdalo sa, že si ich obviazala narýchlo. Spodok bol presiaknutý a tekutina vytekala na povrch. Lýtka a členky mala opuchnuté z vyhladovania a červené od zimy. Tábor bol plný strašiakov a kostier.

„Možno to zvládneš. Môžeš tento pochod prežiť. Tento svet však nie je pre deti. Nechcem, aby si zostala sama. Skryjeme sa. Existuje šanca, že prežijeme spolu. Ak zomrieme, zomrieme spolu. Ideš so mnou?“

„Áno, mami, idem,“ odpovedala som.

Od narodenia som žila vo svete, v ktorom byť Židom znamenalo byť odsúdený na smrť. Ľudia bežne prosili o smrť. Všetky židovské deti zomreli. Ja som vždy urobila, čo povedala mama. Mama mi vždy vravela pravdu. Verila som jej. Neverila som nikomu inému. Vravela mi pravdu, pretože pravda mi mohla zachrániť život. To boli jej slová. A stále ich opakovala. V gete. V pracovnom tábore. V dobytčom vagóne. Aj predtým ako nás v koncentračnom tábore rozdelili.

Hoci hovorila o spoločnej smrti, povzbudilo ma, že máme nádej na prežitie, ak ju budem počúvať. Ako vždy bola ku mne úprimná. Iní rodičia by sa za týchto okolností snažili pravdu utajiť. Nie moja maminka. Verila, že vedomosť je sila, ktorá mi môže zachrániť život.

Mesiace som bola sama. Nikto ma nechránil. Vždy som si myslela, že zomriem sama. Nech smrť znamenala čokoľvek. Teraz mám niekoho, komu na mne záleží. Urobím všetko, o čo ma mama požiada. V momente, keď som si uvedomila, že nie som viac sama, mi telo naplnila úľava.

Mama nepovedala nič. Vzala ma za ruku a viedla von z bloku.

Zasiahol nás zápach spáleniny. Zvuk praskajúceho dreva. Pukot. Prepukol obrovský požiar? Zúfalo som potrebovala akékoľvek teplo, aby som sa zohrialala. V tom mi mama stisla ruku a na chlad som zabudla. Oblohu pohltil dym. Oheň bol blízko. Bol hlučný a znervózňoval ma. Dym z dreva zmiešaný s inými pachmi. Niečím olejovitým. Čierny materiál, čo sa

používa na cesty a strechy. A ešte niečo. Zhnitý zápach horiacich smetí. Tony smetí.

Mamina hlava mykala zo strany na stranu a hľadala možné nebezpečenstvo. Ruka v ruke sme v tichosti svižne prešli snehom. Zdalo sa, že vie, kam ide. Vedela som, že musím byť čo najtichšie. Akýkoľvek zvuk by nás mohol zabiť. Mama nemusela nič hovoriť. Jej nástojčivosť sa preniesla aj na mňa. Zachvátil ma pocit dobrodružstva. Bolesti od hladu zmizli. Vďaka mamičkinej láske som sa cítila bezpečne. Handry na nohách jej pri každom kroku čvachtali. Neuvedomovala som si, že mi cez tenké biele šnurovacie topánky preniká sneh až ku chodidlám bez ponožiek. Cítila som len teplo maminej ruky a jej lásku, ktorá mi prúdila celým telom.

Nemohla som celkom uveriť tomu, čo som videla. Úplne po prvýkrát nám v ceste nestáli žiadne jednotky SS alebo ich nemecké bábk. Ako sme prechádzali, medzerou medzi budovami som v diaľke krátko zahliadla vojakov vo vojenských zimníkoch ako zaháňajú väzňov a pripravujú ich na pochod do Nemecka. Nacisti nadávali a kričali rozkazy.

Bola som o rok staršia ako vojna. Nikdy som nepoznala slobodu. Moje prežitie záviselo od schopnosti posúdiť náladu mojich väzňov. Napriek ich brutalite boli Nemci za normálnych okolností desivo pokojní. Dnes ráno však na pokraji hystérie z bezprostrednej blízkosti strieľali na úbožiacov, ktorí boli príliš pomalí poslúchnuť rozkazy.

Nemykla som sa pri pohľade na smrť. Bola som svedkom násilnej smrti, odkedy si pamätám. Naučila som sa potlačiť emócie. Desili ma ale nemecké ovčiaky a ich divé, zúrivé čeluste. Keď sa napli na vôdzkach svojich majiteľov, boli tie príšery väčšie ako ja. Keď sme s mamou v lete dorazili na nástupište a vystúpili z dobytčieho vagóna, videla som, ako zaháňajú ľudí koľajnicami ku komínom a dymu.

Nikdy som sa nepozrela do očí príslušníkov jednotiek SS, *Schutzstaffel*, Hitlerových elitných vojakov a najfanatickejších nacistov Tretej ríše.

Podarilo sa mi vyhýbať sa ich hnevu viac ako polroka. Mamička mi poradila: „Keď pôjdeš okolo Nemca, skloň hlavu a odvráť zrak. Nikdy nezachyť ich pohľad. Nikdy im nepozri do očí. Nenávidia to. Naštvú sa a zaútočia. Môžu ťa dokonca zabiť.“

Videla som pred očami ich čierne jazdecké nohavice, elegantné čierne naľštené čižmy, čo siahali až po kolená. Videla som ich vychádzkové palice, dýky za opaskom, symboly s lebkou so skríženými hnátmi a prsty na spúšti. Pozrela som sa na ich ramená a výložky. Zachytila som železné kríže na hrudi či krku. Myslela som si, že túto uniformu nosia všetci ľudia nežidovského pôvodu na svete. Nikdy som sa im nepozrela do tváre. Za to som sa uprene zadívala do očí ich psov. A tí zízali naspäť. Slintali, prskali, vrčali, cerili zuby a natahovali šlachy na krku. Chceli sa zahryznúť do môjho mäsa a roztrhať ma na kúsky.

Mama mi zovrela ruku a uistila sa, že sme zostali v blízkosti nízkych drevených budov. Nachádzali sme sa na severozápadnej strane koncentračného tábora, známeho ako Brezinka, ktorý bol súčasťou osviečimského komplexu. Vpravo nás kryli budovy mužskej ošetrovne. Vľavo sa rad za radom tiahli barakové bloky oddelené od vstupnej brány, brány smrti, kde sa zhromažďovali väzni na hromadný pochod. Mama ma čo najnenápadnejšie viedla južnejšie. Kráčali sme k železničnej trati, ktorou sme sem pred šiestimi mesiacmi prišli.

V diaľke hučali motory nákladných áut. Niektoré odchádzali, iné bežali len na voľnobeh. Vojaci kričali rozkazy do megafónov a navzájom sa prekrikovali. Raz či dvakrát ma mama zatiahla k stene budovy, kde sme sa prikrčili najviac, ako sme mohli. Zúfalo sme sa snažili zostať neviditeľné. Hoci sme boli ďaleko od vonkajšieho oplotenia, bola som si istá, že ak nás strážnici zbadajú, ihneď spustia paľbu alebo zalarmujú ostatných vojakov. Ak nás chytiť, donútiť nás k pochodu. Obklúčia nás muži so psami. Nebudeme schopné utiecť a mama pri pochode zomrie.

Kde sa dalo, skrčili sme sa do tieňa a verili v šťastie. Husto postavené baraky nám poskytovali štít. No najviac nám pomohla panika Nemcov. Rusi prichádzali. Neboli ďaleko. Pomstychtiví Rusi. V tom zhone si nacisti nevšimli, že väzenkyňa A-27791 a A-27633, dievčatko v bielych šnurovacích topánkach, sa pokúšajú utiecť.

Adrenalín zosilnil moje zmysly. Uši a nos mi napovedali viac ako oči. Zápach, ktorý sa niesol celým táborom odkedy sme prišli, bol preč. Ten odporný, neustály smrad. Zápach síry a pokazených vajec zo spálených vlasov a spečeného mäsa, ktorý vám vletel do nosa a zachytil sa ako prísavka v nervových zakončeníach a v pamäti. Konečne som v ústach nemala odpornú, nepríjemnú pachuť.

Dnešný deň bol rušnejší ako včera, keď som vyšla na pár minút von. Zaujalo ma ticho z druhej detskej chatrče, dve budovy od môjho baraku. Nič viac, len desivé ticho. Napriek tomu, že som mohla nahnevať vedúcu bloku som nakukla dnu. Nikoho som však nestretla. Budova bola prázdna. Deti jednoducho zmizli.

Zvierala som maminu ruku a viac som nedokázala ignorovať zimu. Kiežby som mala rukavice. Jedny som zahliadla vo vedľajšom baraku priviazané šnúrkou k dievčenskému kabátu. Prsty mi mrzli. Naozaj som potrebovala úľavu od chladu. Privlastnenie si vecí sa dialo bežne. Išlo o nevyhnutnú súčasť prežitia na tomto mieste. Nešlo o krádež v pravom slova zmysle. No nevzala som si ich. Odkedy som vedela rozprávať a rozumieť, učili ma byť čestnou a dobrou. Dievčatko, ktorému patrili, ich možno bude potrebovať, keď sa vráti, hoci v srdci som vedela, že sa už nikdy nevráti. Ale i tak som nechcela využiť jej smrť v môj prospech. Rukavice som nechala visieť na kabáte.

Asi po desiatich minútach sme dorazili k budove, ktorú mama hľadala. Vtiahla ma dnu. Ocitli sme sa v ženskej ošetrovni, hoci veľa vzácnych zdravotníckych pomôcok ste tu nenašli. Stanica medzi životom a smrťou. Na

desiatkach postelí ležali mŕtvi alebo umierajúci. V tom zhone ich tu Nemci nechali. Miestnosťou sa rozliehali stony a ženské vzlyky.

Mama chodila od postele k posteli a triasla lemom prikrývky. Občas sa nejaká žena mykla. Keď mama videla známky života, pohla sa ďalej. Nechápala som, čo robí a bála som sa spýtať. Zastavila sa pri každej posteli a vrchnou stranou ruky skontrolovala telo.

„Táto je studená,“ povedala mama a pokračovala v hľadaní.

Konečne som pochopila, čo hľadá. Siahla pod prikrývku a dotkla sa ďalšieho tela. Žena sa nepohla. Telo však bolo stále teplé. Musela zomrieť len nedávno.

„Tola, počúvaj ma,“ povedala mama. „Musíš urobiť všetko, čo ti poviem. Ak to neurobiš, zabijú ťa.“

„Áno, mama.“

„Vyzuj si topánky a vylez na posteľ.“

Urobila som, čo mi povedala, ako najrýchlejšie som dokázala. Posteľ bola vyššie ako tá, v ktorej som bežne spávala. Potrebovala som pomoc, aby som sa naň dostala.

„Vlezieš pod deku, ľahneš si tvárou k zemi a schováš sa. Zostaneš ležať vedľa tejto ženy a ja ťa zakryjem tak, aby ťa nikto nevidel. Ani nohy, ani hlavu. Musíš ležať čo najtichšie. Nesmieš vydať ani hlások. Nech sa stane čokoľvek, nech budeš počuť čokoľvek. Rozumieš? Nikto iný, iba ja ťa prídem odokryť.“

Naklonila sa bližšie.

„Dýchaj smerom k zemi. Zostaň tu a nehýb sa. Nesmieš sa pohnúť. Počkaj, kým po teba neprídem. Rozumieš?“

„Dobre, mami.“

Mamino slovo bol zákon. Nepočúvnuť ju by malo katastrofálne následky.

Moja nová spoločníčka musela mať asi dvadsať rokov. Nepodobala sa na žiadne z mŕtvych tiel, ktoré som videla. Telá so skrútenými kosťami, ktoré

držala pohromade len koža. Lebky, na ktorých zostal výraz tichého výkriku. Táto žena bola pekná. A isto mladšia ako mama.

„Objím ju,“ prikázala mama.

Hlavu mi umiestnila pod ženino podpazušie a preplietla nám nohy. Potom nás prikryla dekou tak, že vykúkala iba ženina hlava.

„Idem, Tola,“ povedala. „Tiež sa musím schovať. Budem nablízku. Vrátim sa po teba. Nech počuješ čokoľvek, nehýb sa, kým sa nevrátim. Nech sa deje čokoľvek. Sľubuješ?“

„Áno, mamička, sľubujem.“

Urobila som presne to, čo mi povedala. Takmer som sa nepohla. Nebála som sa mŕtvoly. Prečo by som sa mala? Krásna dievčina bola mŕtva a nemohla mi ublížiť. Bola mi priateľkou, ktorá mi mohla zachrániť život. Moja ochrankyňa. Poslúchla som mamičku, objala mŕtvu ženu a čakala.

Telo bolo zo začiatku teplé. Bola som vďačná. Po brodení sa snehom sa mi do nôh vrátil cit. Po čase však bolo telo čoraz studenšie. Ležala som a počúvala, plytko dýchala a čakala. Rozmýšľala som, prečo tá pekná žena zomrela. Pravdepodobne za to môže hlad.

Bola som mimoriadne pokojná. Telom sa mi rozhostil zvláštny pokoj. Uvoľnila som sa a predstavila si bábiku so zelenou tvárou. Nie celú bábiku. Iba hlavu. Videla som ju vykúkať z bahna, keď sme utekali. Nevedela som, či je telo pod blatom stále spojené s hlavou alebo nie. Chcela som ju zodvihnúť. No nemali sme čas zastavovať sa.

Mala priateľské oči a milé ústa. Chcela som ju. Nemala som v tábore žiadne hračky. Nechcela som sa s ňou hrať. Nevedela som, čo znamená hrať sa. Život je len o prežití. Chcela som však bábikinu hlavu, aby som mala spoločnosť na rozhovor. Mala krásne oči.

Viečka mi oťažievali. Cítila som sa bezpečne. Mama bola nablízku. Adrenalin z nášho dobrodružstva opadol.

A potom som začula kroky.

DRUHÁ KAPITOLA

SVET ZA OBRUSOM

židovské geto, Tomaszów Mazowiecki,
stredné Poľsko okupované Nemeckom

1941

dva a tri roky

Moje kráľovstvo sa rozprestieralo pod celou dĺžkou kuchynského stola. Hranice vymedzovali otrhané rohy lacnej látky prehodenej cez kus nábytku, ktorý predstavoval tlčúce srdce v našom preplnenom domove v gete. Za obrusom sa nachádzal svet dospelých a ich nevyrovnaná vojna medzi nacistickými prenasledovateľmi a utláčanými Židmi. V pohodlí môjho vlastného kráľovstva som sotva videla tváre dospelákov. Vonkajší svet v mojich očiach existoval len pod úrovňou kolien. Počula som ich rozprávať sa a naučila som sa priradiť hlas k párom nôh.

Zachytila som útržky rozhovorov. Kľúčové slová sa opakovali stále dookola sprevádzané strachom, hnevom a nenávisťou.

Slová sa mi vryli do pamäte.

„Gestapo.“

„SS.“

„*Aktion*.“

„Prídely.“

„Margarín.“

„Hitler.“

„Na ulici padol mŕtvy.“

„Hlad.“

„Palestína.“

„*Judenrat*.“

„Geto.“

„Kropfitsch.“

„Ďalší.“

„Úbohé dieťa.“

„Do temena.“

„Úbohí rodičia.“

Za obrusom neexistovali dobré správy. Život predstavoval len dlhý rad katastrof, miznúcich ľudí, masakrov a neustálej snahy zabezpečiť jedlo.

Nehovoriac o strieľaní a výkrikoch za oknom.

Keď boli novinky nanajvýš zlé, vtedy dospeláci šepkali. Nechceli, aby som niečo počula. Vedela som, že sa stalo niečo veľmi zlé, keď som začula hlboký nádych a niekomu rukou zakryli ústa, aby mu zabránili vykriknúť. Moje uši ma včas varovali. Vedela som rozoznať, s akou ľahkosťou a za akým účelom ľudia vošli. Vedela som, keď sa v dome objavil nový pár topánok. Niektorí boli priateľskí. Keď som však začula ťažké čižmy, vedela som, že hrozia problémy.

Pod stolom som mala útočisko. Tam som sa rozprávala so svojou bábikou.

„Si hladná, *bubale*?“ spýtala som sa.

„Ja umieram od hladu. Ty určite tiež. Ale neboj sa, mamička je v kuchyni a varí zemiakovú polievku.“

„Páči sa. Len jedz. Buď dobré dievča, *bubale*. Chutné, však? Mňam. Výborná. Tak do toho. Zjedz polievku, *bubale*. Bude ti lepšie.“

„Mrzí ma, že dnes nemáme žiadny chlieb. Prosím, neplač.“

Občas som sa vynorila spod obrusu a sadla si otcovi Machelovi na kolená alebo som sa uložila mame Reizel do lona. Zo začiatku, keď sa ľudia mohli jednoduchšie pohybovať, prišiel občas na návštevu strýko James a ja som si mu sadla na kolená a hrala sa s jeho hustým obočím. Zvyčajne som však zostala pod stolom, pretože pre mňa nebola stolička. V štvorizbovom byte nebol dostatok priestoru ani nábytku.

Neboli sme jediná rodina, čo žila v byte číslo 5 na Krzyczowej ulici číslo 25 v meste Tomaszów Mazowiecki. Židov nútili nažívať v stiesnených podmienkach. V niektorých bytoch namiesto päť alebo šesť ľudí žilo niekedy dvadsať. Inde sa čísla vyšplhali aj na šesťdesiat či sedemdesiat. Tridsať či štyridsať ľudí používalo jednu kúpeľňu. Musela som jesť a spať pod stolom, pretože miesta bolo málo. Niektorí ľudia spali na dlážke. Moji rodičia sa tlačili na jednolôžkovej posteli. Keď som sa uprostred noci zobudila vystrašená, prikradla som sa k nim.

Ak ste mali šťastie, žili ste s priateľmi alebo širokou rodinou. Ak nie, museli ste nažívať s cudzincami, ktorých ste nemohli zniesť. Naisto neviem povedať, koľko s nami žilo ľudí ani kto boli. Časy boli nesmierne premenlivé, takže byt slúžil ako prestupná stanica pre utečencov. Všetky známe tváre sa jedného dňa z ničoho nič vyparili. Ich zmiznutie sprevádzal naliehavý šepot, čo sa rozliehal za obrusom. Netrvalo dlho a nahradili ich ďalší. Možno aj viac ľudí. Nálada v byte sa zmenila. Nie vždy k lepšiemu. Pod stolom som všetko dokázala vycítiť.

Nacisti vytvorili geto v Tomaszówe Mazowieckiom v decembri roku 1940. Židom zakázali prístup do centra tohto priemyselného mesta stredného Poľska, vyše sto kilometrov juhozápadne od hlavného mesta Varšava.